

ՀԱՅ ՄԻՋՆԱԴԱՐԱՆԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ: Ուսումնասիրեց եւ հրատարակեց՝ Տիկին Արմենուհի Սրապեան: Երեւան, 1969: Լարակազմ, ուրաժալ, 416 էջ:

Արեւելքի մէջ, ինչպէս նաեւ Հայոց մէջ, պատմութեանը նախնադասական միջոցներն էին զարգացնելու փոխանցման: Մեր ձեռագրական հարստութեան մէջ, առականութիւնը զատ, կայ նաեւ մեծ թիւ մը պատմութեանը ինքնատեղի, եկամուտ եւ թարգմանածոյ, որոնց եթէ ոչ ուսումնասիրութիւնը, դո՛ւնէ հրատարակութիւնը պէտք էր ցարդ մեր ուշադրութեան առարկայ եղած ըլլար: Ահա այդ շատ խոշոր պոկան է որ Տիկին Արմէնուհի Սրապեան կարողութեամբ եւ յաջողութեամբ կը սկսի ամբողջացնել:

«Ներածութեան» մէջ (էջ 7-15), Տիկին Սրապեան մեզի կու տայ մատենագիտութիւնը պատմութեանը մասին ցարդ մեր մէջ կատարուած հրատարակութեանց եւ ուսումնասիրութեանց, սկսելով առաջին անգամ 1668ին Ամսթերտամ հրատարակուած «Աղուէսագիրք»ով, եւ կը հասցնէ մինչեւ 1957, արժանի կերպով դնահատելով մեծ վատասկաւոր Ակադեմիկոս Կարոյ Մելիք-Օհանջանեանի արժէքաւոր աշխատանքը:

Ա. զրուիով՝ Արմէնուհի Սրապեան կը պարզէ «Հայ Միջնադարեան Զրոյցի ժամանակ» (գրական տեսակ) առանձնաշատ կութիւնները, բնոյթը ու զարգացումը: «Կը խօսի Բողաչիոյի եւ նոյն սեռի «Նովել վէպ»երու մասին (հայերէնի մէջ ունինք «Նորավէպ»): Հակառակ իր կոչման եւ Վ. Կոթիւնի, որուն կը հետեւի Սրապեան, «Դա վիպական ստեղծագործութեան մի նոր ուղղութիւն» (էջ 17) չէ: Անտարակոյս Բողաչիոյական այսպէս ըսենք «վրան քայ» պատմութեանը, որոնք յաճախ շատ սրածիտ բարոյագիտութեան դասեր են, գոյութիւն ունենին շատ կանուխէն Արեւելքի մէջ, որոնք արձագանգ պատմ են «Հայոց եւ մէկ զիւրերեւոյ պատմութիւններ»ուն մէջ: Ատիկա

յուցէ նոյն չափերով չէ մատենագրութեան Հայոց մէջ, եւ սակայն զոյուրիւն ունեցած է շատ կանուխ, որովհետեւ նոյնիսկ «Վարդ Աղեքսանդրի» հայերէն թարգմանութեան մէջ սկիզբն իսկ կը գտնենք: Ահապէս աշխատանք կատարած է այս զրուիին մէջ Տիկին Սրապեան, եւ իր նիւթը զիտական կատարել լրջութեամբ եւ ամբողջութեամբ ներկայացուցած է: Մեր միջնադարեան զրոյցներու իր բնորոշումը, կառուցուածքի ներկայացումը, դասաւորումը եւ ատենց համար իրականութիւնն իմաստութեանը, իր այս աշխատութեան այս առաջին զրուիը կ'ընէ ամէնարժէքաւորը, որ երբեք զրուած ըլլայ մեր միջնադարեան զրոյցներուն մասին: Սրապեան ի յայտ կու գայ զրական քրննագատի սուր կարողութեամբ, երբ կ'արժէքաւորէ պատմութեանը, անոնց կադմութիւնը: Իրապէս շատ խոհմէ՜ք՝ երբ կ'ըսէ «Յարաբերականութիւն» (եւ ոչ բացարձակական) հետ է լուծել զրոյցների թարգմանութեան (կամ փոխադրութեան) հարցը» (էջ 43): Ինչպէս ըսինք, այս զրուիւնը, մէջէն էջ 102, մեծարժէք ուսումնասիրութիւն մըն է:

Էջ 103ով կը սկսի երկրորդ զրուիւն՝ «Զրոյցների Աշխարհականացումն ու Անկախացումը»: Ասոր կը յաջորդէ «Կենանքն ու Աշխարհայեցութիւնը Զրոյցներում»: Իսկ էջ 220ով կը տորւի «Ամփոփումը»:

Հատորիս երկրորդ մասը «Բնագրեր»ու նուիրուած է. Տիկին Սրապեան կ'ընդունի որ «Հայ միջնադարեան զրոյցների մեծ քանակը եւ բազում տարբերակները պահանջում են քննական զիտահամեմատական բնագրերի հրատարակութիւն, որ կարող է իրականացուել մի քանի հատորով» (էջ 15): Նոյն առեւ կը հաստատէ որ «Զրոյցների բնագրերը զիտահամեմատական սկզբունքով չենք հրատարակում, ուստի հիմնականում պահպանում ենք ձեռագրերի ուղղագրութիւնը, որ արտացոլում է տուեալ ժամանակահատուածի լեզուա-ոճական առանձնաշատկութիւններն ու անցումները» (էջ 225): Կը տորւին 124 զրոյցներ: Էջ 336-347 ուսերէն